

FUGINT DE L'HOLOCAUST

Catalunya i els refugiats jueus
de la Segona Guerra Mundial

Museu d'Història dels Jueus,
del 29 d'octubre de 2015 al 17 de gener de 2016

Una exposició del Museu d'Història de Catalunya i la Diputació de Barcelona,
presentada a Girona amb la col·laboració del Museu d'Història dels Jueus

Museu d'Història
de Catalunya

Diputació
Barcelona

PATRONAT
CALL DE GIRONA

Ajuntament
de Girona

Diputació de Girona

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

INTRODUCCIÓ

Sis dels nou milions de jueus que vivien a Europa moriren a conseqüència de la persecució endegada pel règim nazi, tant a Alemanya com als territoris ocupats pel seu exèrcit durant la Segona Guerra Mundial (1939-1945), en el que és el major genocidi de la història humana. Uns pocs milers aconseguiren fugir de la barbàrie creuant els Pirineus, primer a través de les duanes i, més tard, travessant clandestinament les muntanyes en unes evasions èpiques. Aquesta exposició s'endinsa, a partir de les històries de vida dels seus protagonistes, en aquest episodi tan desconegut del nostre passat recent en el qual Catalunya tingué un protagonisme destacat.

MAPES

- Rutes d'evasió utilitzades pels refugiats jueus per fugir de la França ocupada i llocs d'estada i detenció a la península Ibèrica.
- Principals camps de concentració i d'extermini a Europa durant la Segona Guerra Mundial.

OBJECTES

Llibre d'historials d'homes i nens a l'Hospici de Girona, 1927-1948

Fons Diputació de Girona, reg. 3088.

Mapes dibuixats a mà (1943)

Arxiu Històric de Girona, Fons Govern Civil de Girona, expedients de frontera i d'investigació núms. 46 i 500.

Fitxes de refugiats jueus a la presó

Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, Centre Penitenciari de Figueres, expedients núm. 908582-Ernest Simons i núm. 908447-Marcus Leon Sylvio Weyser.

1* EDUARD HEILBRUNER I LINA LEVI

Eduard Heilbruner (Sulzburg, 1876) i Lina Levi (Friburg, 1883) eren originaris de la regió de la Selva Negra (Alemanya). A l'octubre del 1940 foren deportats a França juntament amb milers de jueus alemanys. El govern francès, col·laboracionista amb l'exèrcit d'ocupació alemany, n'establí l'internament al camp de concentració de Gurs, on passaren setmanes en condicions infrahumanes. Posteriorment foren traslladats al camp de Récébédou, al sud de Tolosa, i, finalment, al camp Des Milles, prop de Marsella.

La detenció a França posà en alerta la seva filla Rosl, que, des de principis dels anys trenta, s'havia refugiat a Barcelona. Estava casada amb Kurt Sontheimer, que gestionava la delegació de l'empresa de porcellana i joguines Lehmann que els seus pares tenien a Nuremberg. Rosl i Kurt feren tot tipus de gestions per tal d'aconseguir l'autorització que permetés Eduard i Lina desplaçar-se a Espanya.

Malgrat tot, a l'octubre del 1941, el cònsol d'Espanya a Marsella, Valentín Via Ventalló, va denegar la sol·licitud i, el 30 d'agost de 1942, Eduard i Lina enviaren la darrera carta a la seva filla, coneixedors que serien deportats a Polònia. El matrimoni morí al camp d'extermini d'Auschwitz.

LA PERSECUCIÓ DELS JUEUS A EUROPA

L'arribada al poder d'Adolf Hitler a Alemanya el 1933 comportà la institucionalització de la persecució contra el poble jueu que, el 1938, s'amplià a Àustria i a la regió txecoslovaca dels Sudets. Amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial, l'any 1939, l'assetjament es traslladà als països ocupats en diferents formes: concentració, guetos, assassinats per comandos mòbils, camps de concentració i camps d'extermini.

ELS PRIMERS REFUGIATS JUEUS A BARCELONA

Les primeres mesures antisemites a Alemanya provocaren l'èxode de milers de jueus. Una part important d'aquests es van establir a Barcelona aprofitant la bona acollida de les seves autoritats i les oportunitats laborals que oferia la ciutat.

ELS CAMPS DE CONCENTRACIÓ I EXTERMINI

El règim nazi creà un vast univers concentracionari en el territori sota el seu control (Alemanya, Àustria, Holanda, Hongria, Polònia, etc.) per internar tant l'oposició política com els jueus. En l'actual terme de Polònia es construïren sis camps d'extermini equipats amb càmeres de gas: Auschwitz, Belzec, Chelmno, Majdanek, Sobibor i Treblinka. A més de sis milions de jueus, en aquests camps foren assassinats, entre d'altres, milers de republicans espanyols, gitanos, homosexuals i opositors polítics als nazis.

*La numeració correspon als diferents mòduls de l'exposició

2* VÍCTOR PAPO

Víctor Papo (Milà, 1927) era membre d'una família de jueus sefardites establerta a París, on havien arribat procedents d'Itàlia i Turquia. El matrimoni i els seus dos fills, Alfredo i Víctor, adquiriren la nacionalitat espanyola aprofitant el Reial decret de Primo de Rivera del 1924. L'any 1940, les forces alemanyes ocuparen l'hotel que regentaven i, quan el govern de Vichy aplicà les primeres lleis racials, el cònsol espanyol, Bernardo Rolland, aconsellà al seu pare no registrar-se com a jueu davant dels alemanys i li lliurà un document de protecció.

Després de ser denunciats per un empleat de l'hotel, Rolland els va recomanar que fugissin d'immediat davant l'amenaça de ser detinguts i internats al camp de Drancy. Van agafar un tren nocturn que els portà a Hendaia i d'allí passaren a Espanya per establir-se a Barcelona, on iniciaren una nova vida. Alfredo va ser cridat al servei militar, mentre que Víctor inicià els seus estudis a l'Escola Industrial, que completaria a Tolosa, i va dur a terme la seva carrera professional com a enginyer.

LES DUANES I L'ESTACIÓ DE FERROCARRIL DE PORTBOU

Fins al 1941, els refugiats acostumaven a arribar, amb la documentació exigida per les autoritats espanyoles, a les duanes de Les, Puigcerdà i la Jonquera per tal de dirigir-se a un port espanyol o portuguès. D'altres ho feien en ferrocarril a l'estació internacional de Portbou, on treballaven diverses agències de viatges encarregades de gestionar-ne el viatge cap a Amèrica.

LES AMBAIXADES I ELS CONSOLATS ESPANYOLS

Les ambaixades i els consolats espanyols a Europa, especialment els de França, emetien els visats d'entrada a Espanya. A partir de mitjan 1940, les pressions alemanyes van provocar que, malgrat l'allau de peticions, les autoritzacions es concedissin de manera puntual, sovint per iniciativa personal dels diplomàtics espanyols.

LA COMUNITAT ISRAELITA DE BARCELONA

El primer franquisme es caracteritzà per la seva hostilitat contra els jueus que residien a Espanya. Tot plegat motivà que algunes famílies abandonessin Barcelona i altres optessin per convertir-se al catolicisme. Els membres de la Comunitat Israelita de Barcelona, fundada l'any 1918, vivien en la clandestinitat. Després que, a principis del 1939, un grup de falangistes saquegés la sinagoga situada en una torre en la confluència dels carrers de Provença i Balmes, el culte s'acostumava a fer en pisos particulars fins que, l'any 1954, fou inaugurada la nova sinagoga al carrer de l'Avenir.

4* JENNY KEHR

Jenny Kehr (Appenheim, 1895) havia estat deportada des d'Alemanya fins al camp francès de Gurs, d'on aconseguí fugir. A l'octubre del 1942 creuà els Pirineus amb l'objectiu d'emigrar als Estats Units, on vivien les seves filles. Detinguda a Coll de Nargó, en un estat físic molt deteriorat a conseqüència de l'esforç realitzat, el governador civil de Lleida n'ordenà el trasllat al camp de concentració de Miranda de Ebro, on no fou acceptada per ser dona. Dies després, el mateix governador decretava que fos conduïda a Figueres per ser expulsada a França pel fet de ser jueva. De camí a la capital de l'Alt Empordà fou internada a la presó de dones de Barcelona, on decidí suïcidar-se abans que tornar als escenaris de la persecució. Va ser enterrada a la fossa comuna del cementiri de Montjuïc el 17 de desembre de 1942.

ELS PIRINEUS, CAMINS DE POR I ESPERANÇA

La impossibilitat d'obtenir els permisos per entrar legalment a Espanya féu que l'escenari del pas dels refugiats jueus es traslladés als colls de muntanya i que aquest s'executés de manera clandestina. Tot plegat esdevingué una decisió arriscada, atesa l'estricta vigilància a banda i banda, la climatologia, l'escassa preparació dels evadits i la mateixa orografia de la zona. En conseqüència, es produïren nombrosos accidents i algunes de les persones que fugiren arribaren a Catalunya amb congelacions i esgotament físic.

LES EXPULSIONS A LA FRANÇA OCUPADA PELS NAZIS

Un nombre indeterminat de refugiats jueus foren obligats a retornar a França i lliurats a la policia francesa i, a partir del novembre del 1942, a l'alemanya. D'algunes d'aquestes persones hi ha constància que posteriorment foren deportades als camps d'extermini. Entre els evadits que el govern espanyol volia expulsar, es trobava el filòsof i intel·lectual jueu Walter Benjamin (Berlín, 1892). Benjamin havia realitzat una llarga fugida des de París que el portà a Portbou, després de caminar el darrer tram a través del coll de Rumpisó. Conèixer que seria repatriat s'ha considerat un dels desencadenants del seu posterior suïcidi, el 26 de setembre de 1940.

LES PRESONS DE DONES

Les presons provincials de dones de Girona, a l'edifici de les Adoratrius, i de Barcelona, ubicada a l'antic asil del Bon Consell, al barri de les Corts de la ciutat comtal, acolliren un bon nombre de jueves detingudes en arribar a Catalunya. En alguns casos eren traslladades a la presó de Ventas de Madrid.

5* LEA LAZEGA

Lea Lazega (Lodz, Polònia, 1911), el seu marit Jacob i les filles del matrimoni, Faye (1931) i Eva (1934), vivien a Bèlgica, país que abandonaren després de l'ocupació alemanya. Es van desplaçar a París i després a Marsella, on intentaren aconseguir la documentació per emigrar als Estats Units. Mentrestant, al desembre del 1941, va néixer el seu tercer fill, Max. Jacob va ser internat al camp Des Milles, d'on va aconseguir sortir, i es va quedar amagat a França fins al final de la Segona Guerra Mundial. Per la seva banda, al novembre del 1942, Lea i els seus fills es traslladaren a Amélie-les-Bains, des d'on passaren clandestinament a Espanya. Van ser detinguts a Espolla i immediatament separats. Lea i Max van anar a la presó de Figueres, mentre que Faye i Eva anaren a l'Hospici Provincial. Posteriorment es van reunir a Caldes de Malavella. Un cop a Barcelona, Lea només aconseguí visats d'emigració per a Faye, Eva i Max, que partiren cap als Estats Units. No va ser fins al 2 de juny de 1944, quatre anys després d'abandonar Bèlgica, que Lea Lazega arribà a Port Richmond (Pennsilvània). La seva odissea havia acabat i pogué reunir-se amb els seus fills.

ELS BALNEARIS DE CALDES DE MALAVELLA

Els establiments termals i les fondes de Caldes de Malavella acolliren, en diversos moments, centenars dels refugiats concentrats a les comarques gironines. Entre ells, moltes dones jueves i els seus fills un cop eren alliberats de la presó de dones i de l'Hospici Provincial, respectivament. Allí gaudien d'una estada més plàcida a l'espera del seu trasllat a Barcelona.

ELS CONSOLATS ALIATS DE BARCELONA

Mentre no s'establí una organització efectiva, els consolats aliats a Barcelona s'encarregaren de la protecció dels refugiats jueus. El britànic féu costat a tots els qui van demanar ajut sense distinció de nacionalitats. També efectuaren una destacada tasca el consolat holandès, el belga, a través de la seva empleada Alicia Reyes, i el consolat honorari de Polònia, amb el cònsol Eduardo Rodón, la seva esposa Ana Klemensiewicz i la cancellera Wanda Morbitzer.

ELS HOTELS DE BARCELONA. LA «PARRILLA» DE L'HOTEL RITZ

Al voltant de deu mil jueus passaren per Barcelona entre el 1939 i el 1944, la majoria allotjats en hotels i pensions. A la planta baixa de l'Hotel Ritz, al desembre del 1942, començà a actuar-hi una orquestra dirigida per un d'aquests refugiats, el francès d'origen jueu Bernard Hilda. La música de Hilda constituí un referent de la vida barcelonina en aquells anys foscos.

7* FRED AROM

Fred Arom (Düsseldorf, 1930) abandonà Alemanya amb els seus pares i el seu germà David després de l'impacte que la Nit dels Vidres Trencats ocasionà a la família. S'establiren a Anvers (Bèlgica), d'on fugiren a França al maig del 1940. Allí foren internats als camps de concentració de Brens i Rivesaltes. Fred i David aconseguiren escapar-se'n, mentre que els seus pares eren enviats a Drancy i deportats a Auschwitz, on foren assassinats. David es refugià a Suïssa, mentre que Fred fou amagat per l'Œuvre de Secours aux Enfants (OSE) fins que, al juny del 1944, creuà els Pirineus. Després d'una breu estada a Lleida, fou conduït a Barcelona i, el 26 d'octubre, partí des del port de Cadis en direcció a Palestina, on adoptà el nom de Simha Arom. L'any 1951 retornà a França per completar els seus estudis d'etnomusicologia i es va especialitzar en la música de l'Àfrica central.

LES LLEIS ANTISEMITES I LA NIT DELS VIDRES TRENCATS

Des del 1933, l'Alemanya nazi decretà una àmplia normativa antisemita, perfectament planificada i sustentada legalment, amb l'objectiu d'apartar els jueus de tots els àmbits, incloent-hi el funcionariat, les professions liberals, la indústria, el comerç i la cultura. Les lleis de Nuremberg del 1935 relegaren els jueus a una condició legal inferior i els atacs de la Nit dels Vidres Trencats, al novembre del 1938, convenceren moltes famílies que calia fugir dels territoris sota control nazi.

LES RÀTZIES DE VICHY I EL CAMP D'INTERNAMENT DE DRANCY

Després de l'ocupació alemanya, el govern francès liderat per Pétain mantingué una estreta col·laboració amb els nazis detenint milers de jueus. Especialment importants van ser les ràtzies del 1942, la del Velòdrom d'Hivern de París i la que afectà els residents als departaments del sud del país. Els detinguts foren enviats al camp d'internament de Drancy, per on passaren nou de cada deu jueus deportats als camps d'extermini de l'est d'Europa.

L'ŒUVRE DE SECOURS AUX ENFANTS (OSE) I LES CASES D'ACOLLIDA DE NENS

Les organitzacions assistencials jueves, entre elles l'OSE, tingueren com a primera prioritat el rescat i la salvació dels infants que sovint romanien als camps d'internament amb els seus pares. Per això, disposaven de cases d'acollida, on restaven amagats fins que eren traslladats a Espanya per a la seva posterior emigració als Estats Units o a Palestina.

8* LA SORTIDA CAP A LA LLIBERTAT. AMÈRICA I ERETZ ISRAEL

La sortida d'Espanya acostumava a endarrerir-se davant de les dificultats per obtenir un visat d'entrada a un tercer país. Inicialment les famílies abandonaven la península Ibèrica en vaixells de les línies regulars que es dirigien a Amèrica (Veneçuela, Mèxic, Antilles Holandeses o Estats Units) des de ports espanyols (Vigo i Bilbao) o portuguesos (Lisboa). El 1944 el Joint llogà diversos vaixells per evacuar el contingent de jueus que quedava a Espanya, format bàsicament per infants i joves que es desplaçaren a Haifa, aleshores Palestina, camí de la terra d'Israel.

ELIAS ZOMERPLAAG. DE VIGO A CURAÇAO

Elias Zomerplaag (Anvers, 1923-2013) es refugià a França amb la seva família. El govern de Vichy els assignà en residència vigilada a Aulus-les-Bains (Ariège). Al desembre del 1942 va aconseguir passar a Espanya. Detingut a Tavascan, fou conduït a la presó de Sort i al camp de concentració de Miranda de Ebro. Alliberat al juny del 1943, embarcà des de Vigo amb el vapor Marqués de Comillas, que el va conduir a Curaçao. Un cop finalitzada la Segona Guerra Mundial, retornà a Bèlgica i es retrobà amb la seva família, que havia restat a França.

FRED MANASSE. BARCELONA-LISBOA-EUA

Els germans Manasse, Gustave (1931) i Manfred (1935), eren originaris de Frankfurt del Main (Alemanya). Els successos de la Nit dels Vidres Trencats alertaren la família. Gustave i Fred es refugiaren en una casa d'acollida a França, mentre que la mare i la germana restaren a Alemanya i el pare féu un viatge d'anada i tornada a Amèrica amb el vaixell St. Louis. El 1944 aconseguiren arribar a Barcelona, des d'on foren enviats a un orfenat de Lisboa. A finals d'any partiren cap als Estats Units. Mentrestant, el pare havia mort a Auschwitz i la mare i la germana, a Sobibor.

BETSY WIJNBERG DAN EHRLICH. L'AMOR DES DELS PIRINEUS FINS A PALESTINA

Betsy Wijnberg (Groningen, 1919) aconseguí fugir d'Holanda i arribà a Tolosa (França) amb l'ajut de la resistència jueva. Allí coincidí amb Dan Ehrlich (Estrasburg, 1917), amb qui formà part del grup que, al maig del 1944, travessà des de l'Ariège fins a la Val d'Aran. Gràcies a l'ajut de Dan, Betsy aconseguí superar els entrebancs del camí. Detinguts, foren conduïts a Barcelona i, a finals d'octubre, partiren a bord del Guiné en direcció a Palestina. Els dos joves acabaren contraent matrimoni i així culminaren una emotiva història d'amor que s'inicià al Pirineu català.

INTERACTIU

FUGINT DE L'HOLOCAUST PER TERRES GIRONINES

Aquest interactiu és una producció del Museu d'Història dels Jueus (Patronat Call de Girona) a partir de la documentació recopilada per Martine Berthelot a l'Arxiu Històric de Girona (Expedients de frontera). La gestió de les dades ha anat a cura de Lúdia Donat i Cristina Taberner (Museu d'Història dels Jueus). El disseny de l'interactiu és de Víctor Oliva.

CRONOLOGIA 1933 - 1946

1933

30 de gener	Hitler és nomenat canceller d'Alemanya després que el seu partit (NSDAP, Partit Nacionalsocialista Alemany dels Treballadors) guanyés les eleccions parlamentàries del juliol del 1932.
27 de febrer	Incendi del Reichstag (seu del Parlament alemany). Decret d'emergència que confereix a Hitler poders especials per perseguir els opositors polítics.
22 de març	Obertura del primer camp de concentració, a Dachau, on són internats els dissidents polítics alemanys.
1 d'abril	Primer dia de boicot als comerços jueus. Posteriorment afecta metges, advocats i altres professions liberals.
10 de maig	Inici de la censura intel·lectual del règim nazi. Crema de llibres escrits per jueus i membres de l'oposició al nazisme a la Bebelplatz de Berlín.
14 de juliol	Prohibició de formar nous partits a Alemanya. Prèviament, el 5 de juliol, s'havien prohibit els partits existents excepte el nazi (NSDAP). Aprovació de la llei que priva els estrangers i els jueus sense nacionalitat de la nacionalitat alemanya i de la llei d'esterilització de deficients físics i mentals.

1934

2 d'agost	Després de la mort del president Von Hindenburg, Hitler reuneix els càrrecs de president i canceller i es converteix en l'únic líder (führer) d'Alemanya.
-----------	---

1935

1 d'abril	Comença l'assetjament contra els testimonis de Jehovà.
15 de setembre	Lleis de Nüremberg, que aïllen la comunitat jueva de la resta d'alemanys. Altres països aliats d'Alemanya promulguen legislacions similars.

1936

6 de juny	S'endureixen les restriccions contra el poble rom.
17 de juny	Heinrich Himmler és nomenat Reichsführer SS, cap del grup de combat d'elit de l'Alemanya nazi (SS).
12 de juliol	S'estableix el camp de Sachsenhausen, prop de Berlín.
17-19 de juliol	Cop d'estat d'una part de l'exèrcit espanyol dirigit pel general Franco, en contra de la Segona República. Inici de la Guerra Civil espanyola. Hitler i Mussolini presten ajuda als sollevats.
1 d'agost	Se celebren els Jocs Olímpics d'estiu a Berlín.
10 d'octubre	Les SS creen l'Oficina Central per a la lluita contra l'homosexualitat i l'avortament. Prop de 15.000 homosexuals alemanys moriren als camps de concentració.

1937

Comença «l'arianització» de l'economia alemanya. Els jueus són obligats, sense cap base legal, a vendre els seus negocis, en la major part dels casos a preus per sota el seu valor real.

26 d'abril	La Legió Còndor de l'aviació alemanya bombardeja Guernica.
15 de juliol	Es posa en funcionament el camp de Buchenwald a Alemanya.

1938

11-13 de març	Alemanya annexiona Àustria (Anschluss) al Tercer Reich alemany.
---------------	---

1938

6-15 de juliol	Conferència d'Évian (França). Delegats de 32 països i representants d'organitzacions d'ajut als refugiats tracten les quotes d'immigració per als refugiats que fugen d'Alemanya. Els Estats Units i altres països es neguen a suavitzar les restriccions a la immigració.
25 de juliol	S'inicia la batalla de l'Ebre, la més llarga i sagnant de la Guerra Civil espanyola, que s'allargarà fins al mes de novembre.
8 d'agost	Es crea al camp de Mauthausen a Àustria.
17 d'agost	Decret pel qual els jueus alemanys han d'afegir Israel i Sara als seus noms de pila.
1 d'octubre	Ocupació i annexió a Alemanya de la regió txecoslovaca dels Sudets.
28 d'octubre	Expulsió dels jueus polonesos residents a Alemanya.
9 de novembre	Nit dels Vidres Trencats a Alemanya. Milers de comerços jueus i sinagogues són atacats i incendiats. Al voltant de 30.000 jueus són tancats en camps de concentració. Hi moren unes 2.000 persones. En els mesos següents, prop de cent quinze mil jueus abandonen el país.
12 de novembre	El decret per a l'exclusió de jueus de la vida econòmica alemanya tanca totes les empreses que són propietat de jueus.

1939

15 de març	Ocupació alemanya de Txecoslovàquia.
1 d'abril	Fi de la Guerra Civil espanyola. Uns 500.000 refugiats republicans fugen a França.
15 de maig	S'estableix el camp de dones de Ravensbrück (Alemanya).
23 d'agost	Els governs d'Alemanya i la Unió Soviètica signen el pacte de no-agressió Molotov-Ribbentrop, on es comprometen a repartir-se l'Europa oriental.
1 de setembre	Alemanya envaeix Polònia. Inici de la Segona Guerra Mundial. Inici del programa d'extermini de 70.000 deficients mentals alemanys.

1939

3 de setembre	La Gran Bretanya, França, l'Índia, Austràlia i Nova Zelanda declaren la guerra a Alemanya. Internament d'uns 20.000 jueus alemanys i austríacs.
---------------	---

1940

9 d'abril	Invasió alemanya de Dinamarca i Noruega.
10 de maig	Invasió alemanya d'Holanda, Bèlgica i França.
20 de maig	Entra en funcionament el camp de concentració d'Auschwitz I (Polònia).
10 de juny	Itàlia entra a la guerra al costat d'Alemanya.
22 de juny	Signatura de l'armistici entre Alemanya i França. El nord del país és ocupat per l'exèrcit alemany, les regions d'Alsàcia i Lorena són annexionades al Tercer Reich i el sud roman sense ser ocupat, sota el lideratge del mariscal Pétain. La capital es trasllada a Vichy. La França de Vichy col·labora activament amb els alemanys.
6 d'agost	Arribada dels primers 398 republicans espanyols a Mauthausen.
13 d'agost	Inici de la batalla d'Anglaterra. Els bombardeigs alemanys no aconseguen la rendició britànica.
13 de setembre	Entrevista a Berlín del ministre d'Afers exteriors espanyol Ramón Serrano Súñer amb Adolf Hitler.
27 de setembre	Alemanya, Itàlia i el Japó signen a Berlín el pacte tripartit que constitueix l'exèrcit. S'estableix el gueto de Varsòvia amb una població al voltant de les 350.000 persones, el 30% dels seus habitants.
23 d'octubre	Hitler i Franco s'entrevisten a Hendaya. El cap de les SS Himmler visita Barcelona.

1941

6 d'abril	Invasió alemanya de Grècia i Iugoslàvia.
22 de juny	Invasió alemanya de la Unió Soviètica. Durant aquest any i el següent, centenars de milers de jueus soviètics són afusellats i llençats a fosses comunes per les SS.

1941

31 de juliol	Reinhard Heydrich, cap de les forces de seguretat alemanyes, inicia els preparatius de l'operació Reinhard, nom en clau que els nazis van donar al pla d'assassinar els jueus polonesos, i és responsable de l'extermini d'1.700.000 d'ells.
18 d'agost	Drancy es converteix en el camp d'internament per als jueus detinguts a França.
3 de setembre	Primer gasejat experimental amb Zyklon B a Auschwitz. Les víctimes eren presoners de guerra soviètics.
Octubre	Construcció del primer camp d'extermini a Belzec (Polònia), que entra en funcionament definitiu el 17 de març de 1942. S'estableix el camp de Majdanec, per als presoners de guerra polonesos, que va ser transformat en camp de concentració al febrer del 1943. S'inicia la construcció del camp d'extermini d'Auschwitz II (Auschwitz-Birkenau).
24 de novembre	S'estableix el camp de concentració de Theresienstadt (Txecoslovàquia).
6 de desembre	Contraofensiva soviètica a la batalla de Moscou. Els plans expansius dels nazis són aturats.
7 de desembre	Atac japonès a la base naval nord-americana de Pearl Harbor (Hawaii). Els Estats Units entren a la guerra a favor dels aliats.
8 de desembre	Inici de les operacions d'extermini amb gas al camp de Chelmo (Polònia).
11 de desembre	Alemanya declara la guerra als Estats Units d'Amèrica.

1942

20 de gener	Conferència de Wansee (Alemanya), en què diversos ministres i agències alemanyes es coordinen per implementar la «Solució final» a la qüestió jueva a Europa.
1 de març	Comencen a funcionar les cambres de gas d'Auschwitz.
7 de març	Primera deportació massiva de jueus al camp de Belzec, la més gran de tota l'operació Reinhard. Uns 435.000 jueus van ser gasejats entre el 17 de març i el 31 de desembre d'aquell any.

1942

27 de març	Partida del primer comboi des de Drancy fins a Auschwitz.
Abril	Entra en funcionament el camp d'extermini de Sobibor (Polònia).
4 de juny	Victòria nord-americana a Midway. S'atura l'allau de victòries japoneses.
11 de juny	S'estableix el camp de Auschwitz III (Auschwitz-Monowitz), on s'instal·la l'empresa IG Farben.
28 de juny	Ofensiva alemanya d'estiu contra el Caucas i Stalingrad.
4 de juliol	Comença el gasejat massiu de jueus a Auschwitz II.
16 de juliol	Ràtzia del Velòdrom d'Hivern de París, que acaba amb 12.884 arrestos.
22 de juliol	Deportació massiva de 265.000 jueus del gueto de Varsòvia al camp de Treblinka II. L'endemà comencen les operacions de gasejat massiu.
4 de novembre	Finalitza la batalla d'El Alamein. Alemanys i italians són expulsats d'Egipte pels britànics i es retiren a Tunísia.
8 de novembre	Desembarcament angloamericà al nord d'Àfrica.
11 de novembre	L'exèrcit alemany envaeix la zona no ocupada de França i impermeabilitza els Pirineus.
19 de novembre	Comença la contraofensiva soviètica d'hivern a Stalingrad. El sisè exèrcit alemany és encerclat.

1943

2 de febrer	El sisè exèrcit alemany es rendeix a Stalingrad.
13 de maig	Les forces germanoitalianes es rendeixen a Tunísia.
19 d'abril	Revolta del gueto de Varsòvia. Els darrers 70.000 jueus de la ciutat són exterminats.
16 de juliol	Finalitza la batalla de Kursk, última ofensiva alemanya d'envergadura al front de l'est.
3 de setembre	Invasió aliada d'Itàlia.
8 de setembre	Rendició oficial d'Itàlia als aliats. Els alemanys deporten els jueus italians.

1944

19 de març	Ocupació alemanya d'Hongria.
15 de maig	Comença la deportació massiva de jueus hongaresos.
6 de juny	Desembarcament aliat a Normandia (França).
22 de juny	Inici d'una gran ofensiva soviètica d'estiu que expulsa els alemanys de la Unió Soviètica i arriba a les portes de Varsòvia. Comencen les evacuacions forçoses dels camps, conegudes com les «Marxes de la mort».
23 d'agost	S'allibera el camp d'internament de Drancy.
25 d'agost	París és alliberada.
2 d'octubre	Insurrecció de Varsòvia contra els alemanys. Hi moren 250.000 polonesos i la ciutat és arrasada.
19 d'octubre	Intent d'invasió de la Val d'Aran per part d'un grup de guerrillers comunistes amb l'objectiu, dins del marc de l'anomenada «Operació Reconquista», d'avançar cap al sud i enderrocar el règim de Franco. L'operació fracassa i els maquis han de tornar a França.

1945

27 de gener	Alliberament del camp d'Auschwitz per forces soviètiques.
29 d'abril	Els americans alliberen el camp de Dachau.
30 d'abril	Adolf Hitler se suïcida al seu búnquer de Berlín. Tropes soviètiques alliberen el camp de Ravensbrück.
5 de maig	Alliberament del camp de Mauthausen per forces nord-americanes.
8 de maig	Rendició oficial d'Alemanya.
2 de setembre	Rendició oficial del Japó. Oficialment és la fi de la Segona Guerra Mundial.
20 de novembre	S'estableix el Tribunal Militar Internacional format per jutges dels Estats Units, Anglaterra, França i Rússia. Comença el judici contra vint-i-dos jerarques nazis a la ciutat de Nuremberg.

28 i 29 de gener

El fotògraf Francesc Boix declara als judicis de Nuremberg. Algunes de les fotografies robades per republicans deportats al camp de Mauthausen són presentades com a prova contra alguns dels oficials nazis, que són condemnats per crims contra la humanitat i sentenciats a mort

Organització: Museu d'Història de Catalunya, Agència Catalana del Patrimoni Cultural, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, Oficina del Patrimoni Cultural, Diputació de Barcelona

Direcció MHC: Josèp Boya

Cap de l'Àrea de Gestió Museogràfica: Margarida Sala (MHC)

Coordinació: Raquel Castellà (MHC), Francesca Rosés (MHC), Oficina de Patrimoni Cultural. Diputació de Barcelona

Comissariat: Josep Calvet

Documentació: Mireia Boya

Suport museogràfic: Mariona Companys, Teresa Rodón

Correcció lingüística i traduccions: Traductorum

Disseny exposició: Lúdia Antúnez

Disseny gràfic i imatge gràfica: Víctor Oliva

Mapes: GradualMap, Víctor Oliva

Producció: ESSA PUNT, SIGNOS

Testimonis orals: Simha Arom (entrevista cedida per l'IEI, Diputació de Lleida). Víctor Papo (entrevista cedida per la Diputació de Barcelona). Paquita Sitzer (entrevista cedida per Mireia Boya)

Audiovisuals - Muntatge i realització: Intersecció SCP, Borja Costa i Puig Ventura

© **dels textos:** Josep Calvet

© **de les fotografies:** Akademie der Künste (Berlín), Aron Culturau, Archiu Generau d'Aran, Archives American Joint Distribution Committee, Archivo General de la Administración, Archivo Municipal de Cádiz, Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà, Arxiu Fotogràfic de Barcelona, Arxiu General de la Diputació de Barcelona, Arxiu General de la Diputació de Girona, Arxiu Històric de Lleida, Arxiu Municipal de Girona, Arxiu

Municipal del districte de les Corts, Beit Hatfutsot. The Museum of the Jewish People, Bundesarchiv, Alberto Poveda, Betty Zomerplaa, Cristina Tozer, David Freixa, Dory Sontheimer, família Peretz-Cohen, Faye Lazega, Guillermo Rolland, Guy Seris, Javier Tous, Josep Calvet, Josèp Boya, Marian Roman, Paquita Sitzer, Paul Breene, Simha Arom, Víctor Oliva, Víctor Papo, Fondation Museu Etnològic dera Val d'Aran, German Federal Archives, Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya, Institut d'Estudis Ilerdencs, Museu de Cervera, Museu Memorial de l'Exili, Photoaisa, Presó – Museu "Camí de la Llibertat" (Sort), Revista Estampa, United States Holocaust Museum Memorial, Yad Vashem

Agraïments: Jordi Abella, Jordi Algué, Claudio Aventín, Ajuntament de Sort, família Aytés-Gallardet, Pere Bellcaire, Carme Bergés, Gerard Calderón, Rosa Cerarols, Jaime Cinca, Consolat General de la República de Polònia a Barcelona, Raymond Cubells, Rubèn Doll-Petit, Marta Falip, Jordi Font, José Antonio Lisbona, Carmen Marcela Orta, Víctor Papo, Joan Peremartí, Sílvia Planas, Rosa Sala, Ramon Sarobe, Rosa Serra Rotés, Miquel Serrano, Victor Sörenssen, Dory Sontheimer, Paquita Sitzer, Roberta Tenci

PRESENTACIÓ I ADAPTACIÓ DE L'EXPOSICIÓ A GIRONA

Direcció Museu d'Història dels Jueus: Sílvia Planas

Direcció Patronat Call de Girona: Assumpció Hosta

Equip Museu d'Història dels Jueus: Neus Casellas, Mireia Compte, Lúdia Donat, Marc Francesch, Maria Gispert, Núria Heras, Anna López, Sandra Sanchez i Cristina Taberner

Documentació de l'interactiu: Martine Berthelot

Prèstecs: Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, Arxiu General de la Diputació de Girona, Arxiu Històric de Girona